Р. 1914. ..... Ч. 38.

ПРОСЬВІТНІ ЛИСТКИ.

ПРО ШЕВЧЕНКОВІ ТВОРИ

НАПИСАВ

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

12-а тисяча.

Ціна 10 сот.

PG
3948
S51L85
1914
c. 1
ROBA

...м Товариства „Просьвіта“ у Львові.

...КАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

FROM THE
LIBRARY OF
Omelan and Alexandra Tarnavskyj

Presented to the
LIBRARY
UNIVERSITY
OF TORONTO

by the
CHAIR OF
UKRAINIAN
STUDIES

1. Кобзар; Шевченко правдивий народний поет.

Небогато лишило ся Шевченкових творів. Кобзар, у якому всї вони надруковані, книжка невелика. Колиж ті твори розглянути, то їх форма невибаглива. Найбільше попадає ся віршів, що звуть ся думками, бо се був улюблений Шевченків твір. Є кілька поем (оповідань), а то з буденного, сучасного житя (побутові), історичні і фантастичні (здумані). Найде ся кілька посланій і листів — от і всї роди поезиї в Кобзарі. А склад тих віршів не дуже ріжнородний, найчастїйше подібний до народної пісні.

Отже цїлком інакше виглядає Кобзар ніж твори Міцкевича, Словацького і Красїнського, Пушкіна або Шілєра і Ґетого. А проте автор Кобзаря Тарас Шевченко належить до найбільших сьвітових поетів і його імя стоїть поруч тамтих сьвіточів. Бо не ходить о се, кілько хтось написав, але що. Аби якийсь твір був гарний і вартний, він не мусить бути штучно писаний. Щирі слова зпід серця, зложені простим, чепурним ладом зворушують читача і дають йому вдоволенє чи не більше, ніж хитро обдумана штука. Хто не читав Василя Стефаника? Правда, що там не багато слів, а оповіданя короткі і щиро зложені. Але читаєш їх 10 раз і одинацятий ще прочитаєш тай не нарікаєш. А Кобзаря читай і 100 раз, а то все сьвіже, як погожа вода в спеку.

Твори тамтих великих сьвітових поетів читають учені і образовані люди і любують ся ними, величають їх. Необразована людина не розбере сього, що в тих книгах писане. Але Кобзаря? Читають осьві-

чені люди і не можуть надивувати ся. Читайте з нього простому, неписьменному селянинови про се, що творило ся на Вкраїні з кріпаками, а він буде зітхати. Дівчатам читайте „Катерину", а вони слізми вмивати ся будуть. Мами заплачуть, як прочитаєте їм „Наймичку" І так кождий: сирота без роду, чумак і бурлака, безжурний козак і закохана пара, убога вдовиця, бідний кріпак і наймит, усі знайдуть у Кобзарі якісь слова ніби свої. Так, як би хтось підслухав їх мову та пісню і скаргу, або як би хтось відгадав те, що думало ся в темну ніч, що діяло ся в серцю в гірку годину. І відгадав і якось так сказав, що аж лекше стане, як почуєш ті слова.

Таке то робив Шевченко, такі чуда творив. Не підслухав він, а то Бог йому так дав. Оден, на що не гляне, зробить таку саму річ руками, другий, що тільки зачує, зараз тобі заграє, чи на скрипочці ушкварить. А поетам таке дано, що вони знають, що ворушить ся в людськім серцю і що думає ся в голові. І знають і такими чудними словами сказати вміють. Краще скажуть, ніж ти сам. А глянуть на небо, на лїс і на поля вкриті копами, то наче картина змальована, хоч і словами, не красками.

Правда, не кождий се добре зробить, тільки справжнїй поет. Таким правдивим і то великим поетом був Тарас. Він вийшов з під хлопської стріхи, селянське житє і горе не тільки знав, але й зазнав його сам. Хоч і вийшов в люди, добув слави, не відцурав ся свого роду і не відстав від мужицького життя. Нї один з українських поетів окрім Шевченка не вважав так щиро селянина правдивим своїм рідним братом, не радів так його весїлєм, не журив ся смутком. Нїодин з українських поетів так з самого серця не виспівав мужицької біди, не випімнув усю кривду закріпощених, безрадних селян, не стояв так за правду для селянина, як Шевченко. В нашій українській лїтературі є богато поетів, котрі за Шевченковим прикладом відносять ся щиро й прихильно до мужика, мужицьке житє в нашій лїтературі описане докладно і поставлена в нїй ясно справа, що мужикови належать ся права, як чолові-

кови і як горожанинови. Зате нашу літературу називають демократичною. А всеж таки видно, що ті українські письменники вважають себе за одну особу, мужика за другу і відносять ся до нього критично, то-б-то показують його хиби побіч добрих прикмет. Шевченко не

Кобзар з хлопцем. Малюнок В. Штернберґа в „Кобзари" з 1840 р.

чує ріжниці межи собою і мужиком. Кожда мужицька кривда болить його самого. Виступаючи проти неї, він обороняє себе самого. І тому вважають Шевченка мужицьким поетом і так його називають.

Шевченко відчув не тільки горе і кривду людини, але й те нещастє, яке впало на цілий нарід. Тим неща-

стєм була втрата самостійної держави. Отже Шевченко тужить за нашою минувшною, оспівує її славу, учить нас її любити і звязати з нею нашу думку, нашу працю, наші стремління. Він вижидає тої хвилі, коли буде вільна Україна, а на ній братерськая слава „без хлопа без пана". Такий ідеал він показав нам. Він чув, мислив і співав за мілїони, він правдивий, великий поет цїлого українського народа.

2. Характеристика Шевченкової творчости.

Нерозумно є шукати у поетів полїтичної програми для якоїсь партиї. Полїтична програма а поезия не одно. Головною прикметою поета є чутє, а не холодна розвага і обчисленє, кілько можна в даних обставинах осягнути. Такої рахуби мають тримати ся полїтики, купцї і господарі.

Не сама тільки любов до людини другого пола, не сама тільки туга, не сам захват для явищ природи, не сама радість або смуток з особистого житя поета — є чутя гідні поезиї. Які саме чутя ворушать поета і котрі він оспівує, се залежить від глибини його душі і від здатности одушевляти ся тим, чи другим чутєм. Любов вітчини, минуле рідного краю, високі кличі, до яких людство стремить — се також гідний предмет поезиї. Коли поет одушевляв ся вселюдськими кличами, то видно, що він бажав бачити свій нарід між поступовими борцями. Але годї з поетичного одушевленя снувати, що чиїсь поезиї є згідні з полїтичними програмами.

Таке власне роблено з Шевченком. Ставило ся питанє, чи він був соцiялїст, чи нї; одні робили його безбожником, другі обороняли його; ще инші закидали йому ворожнечу то до Поляків, то до Москалїв, то до одних і других. Таке розбиранє і розумінє Шевченкових творів можна вияснити ось чим. У Шевченка велика сила чутя і рїжнородні теми в поезиї. Він перший з тогочасних українських поетів мав свої полїтичні погляди і не бояв ся дати їм вислів у своїх пое-

зиях. Надто Шевченко відіграв таку визначну ролю в нашім національнім відродженю, його імя має таку вагу в українськім народі, що й не диво, як підчас формованя певних партійних поглядів оден чи другий гурток шукав в авторитеті Шевченка якоїсь поваги для себе.

Розглядаючи важнійші провідні думки в Шевченкових творах, тямити треба ось що.

Шевченко був дуже доброго серця, вельми чоловіколюбний. Почутє правди, справедливости, було у нього дуже сильне. Чоловік він був живий, жвавий і запальчивий, а най би тільки побачив якусь неправду, неслушність, кривду — він не міг змовчати, але сьміливо дорікав тому, хто зле діяв, все обороняв покривдженого. Він сам зазнав на свому віку богато кривд і пониженя і тим він стояв за правду, а його вразливе серце на кожду кривду було таке чуле.

Як людину бажав Шевченко бачити нескривджену, щасливу в родині і в господарстві, так само кождий нарід повинен був, на його думку, мати свої права і не повинно так бути, щоб одна держава верховодила над другою.

В Шевченкову добу кращі люди на Україні, такі, що журять ся не тільки своїми особистими справами, але й загальними, бачили два лиха для України.

Одним була втрата державної самостійности. Жива ще була память заподіяної українському народови кривди. Годі було забути, що підступом і насильством відібрано народови се, що може бути йому найдорожше — волю.

Другою справою, яка піддержувала невдоволенє з правління і держави, було кріпацтво. Той порядок, який силував мужика до даремної роботизни на пана, стрічав ся з критикою й осудом поступових кругів. Проти кріпацтва здіймало ся всьо, що було чесного і розумного в Росиї. Не міг і Шевченко всею силою, своїм огневим словом не загреміти на таке зло. Добра частина його К о б з а р я то протест проти того насильства, яке завдано українській державі і проти того кривдного ладу суспільного з панами і кріпаками.

Забогато злого діялось у Росиї за Шевченкових часів, надто багато причин до великого невдоволеня з держави і суспільного строю було в ту пору. Наш поет жив в часах абсолютизму, коли горожани не мали свободи робити того, що вважали потрібним для направи лиха. Недиво, що і в тих кругах, в яких обертав ся Шевченко, не було виробленої якоїсь програми, по якій треба було стреміти до обнови, відзискати загарбані і втрачені права. Длятого, як читаєш Кобзаря, то більше стрічаємо скарги, протесту, гніву, навіть громів на кривду і на людий злої волї ніж погідних, ясних картин.

Шевченка можна назвати поетом гноблених, кривджених людий і народів.

Шевченко мав близшу знайомість з поступовими людьми. А їх свободолюбні оклики про рівність і братерство, підходили близько до тих думок, до яких Тарас добирав ся самостійно, своїм вродженим розумом і тому найшли вислів у Шевченковій поезиї.

Шевченків засіб чутя, його любов і стремлїнє до правди, його вселюдські кличі й ідеали, його оригінальність, як правдивого народного поета, все те робить Тараса сьвітовим, великим поетом. А тим він, як син українського народа, приносить честь і славу Україні.

3. Для зрозуміня історичних творів Шевченка.

За Шевченкових часів, як і за наших, не свої а чужі були господарі на Україні. Шевченко виступав проти них за те, що занапастили волю України. Але як і чому прийшло до того?

Ті племена, з котрих витворив ся український нарід, розсїли ся на дуже розлогих землях, без сильних, природних границь. Спільне походженє, сплавні ріки, сусїдські взаємини, спільна оборона перед ворогом — се всьо зближало до себе племена, вироблювало одну культуру у них і зливало їх у нарід. Такий процес сполуки, що йшов сам від себе, відбував ся надто поволи, тим більше, що від сходу допливали сьвіжі і то чужі племена тай ще дикі.

Київські князі почали той повільний і природний процес приспішати обдуманою, з пляном веденою роботою. То заводили то накидали єдність віри, єдність законів, політичного строю і єдність пануючої княжої родини.

Хоч через надто великі простори, брак границь, слабе заселенє та княжа праця ішла також повільно, але вже виказувала великі і гарні успіхи, а власне високо розвинену культуру. Та важку роботу князів для построю великої держави перебив наглий живловий припадок: набіг Монголів. Він зруйнував вислїди творчої праці. Протягом чотирох віків батьки наші різались з ордами, засївали степи могилами. За той час, коли козацтво з грудий своїх поставило живий мур проти Татар і Турків, західні краї могли зростати в достатки і поступати в культурі. Господар, як не боїть ся злодіїв і диких звірів, то розведе гарне хозяйство. Але, як непевний свого — то аби збув ся.

З тої трівоги, яку на Україні ширили орди, скористали найблизші сусїди: Литва, Польща, а далї й Москва, що скріплена татарськими захожими витворила осередну царську владу, й заходила ся збирати землї і то коштом українського простору. Литву одоліла Польща дорогою злуки (унії) без великого проливу крови. Заводила Польща і з Україною такі унії. Але до тих державних актів пристала невелика часть українських панів. Більшість населеня, головнож козаки, з мечем у руцї з більшим, то з меншим успіхом обстоювали своє право на державну самостійність, то на широку самоуправу (автономію).

Найбільша така баталія розіграла ся межи Хмельницьким і Володиславом IV, по йогож смерти з Яном Казиміром. Хан татарський, який дав хвилеву підмогу козакам, зрадив їх, а Хмельницький, побитий, не мав надії спинити кольонізації[1]) і запевнити права української курії на Варшавськім соймі — тому зробив злуку

[1]) Король польський давав українські землї польським і спольщеним католицьким панам, а ті заводили панщину і церковні утиски.

з московським царем Олексієм Михайловичем 1654. р. в Переяславі. Цар присяг на се, чого не хотіла Україні дати Польща: Україною мав правити гетьман, обидві держави мали собі взаїмно помагати.

Дїд Шевченка оповідає про Гайдамаків, а малий Тарас прислухує ся.

Так війшла в рахубу Москва, яка скорше чи пізнїйше, мусїла стрінути ся з Україною, бо збирала землї під свою руку через те, що не могла розвинути своєї сили на тій области, яку мали коренні Москалї. Хвилево розмежували ся обидва сусїди Москва і Польща на Вкраїнї — Днїпром (Андрусівський мир 1667 р.). На лївобережній Украінї Москва руйнувала Гетьманщину, але не потребувала чіпати віри (а тодї віру більш ніж

нині вважало ся все одно що народність) і вміла так себе вести, що навіть правобережні провідники рухів народних числили на їх поміч. Бо на поважний опір проти Польщі, яка по давному заводила панщину і церковну унію, правобережна Україна не змогла ся вже. Вийшли тільки селянські розрухи гайдамацькі 1734, 1750 і 1768 р. Послїдний розрух, колиївщина відгукнув ся і в Галичинї, як опришківство (Ол. Довбуш), Москва готовила ся забрати Польщу під себе, бо після Хмельнищини правлїнє в Польщі було безсиле. Тому Москва заздалегідь дбала вже про лад на Правобережу і помогла Польщі приборкати Колиївщину, а в 4 роки після того змовила ся з Прусом і Австриєю тай поділила ся з ними Польщею (1772. р.).

В тім поділї припала Росиї правобережна Україна. А що на лївобережній царі не думали додержувати присяги зложеної українському народови, рішили ся тепер покінчити з гетьманщиною. Заборолом автономії України була Січ. Нїби тому, що вона спричинила росийсько-турецьку війну, Катерина II. підступом її зруйнувала 1775. р., замінила Україну на провінцию і настановила там урядників.

Від того ще не пропасти. Бувало таке нераз і не одному. Тодї цїлий нарід ставав як один до бою і нахабного завойовника викидав геть. Та в тім і річ, що український нарід не міг тут стати до бою, бо хитрий ворог розєднав синів одної матери України. Він підмовив панів, бояр і висших попів, признав їм хлопську землю, скасував вольности селянські, зніс суди, завів панщину і всьо право дав шляхтї. Немало панів присунуло на Україну і з Московщини. Тї українські пани, що дістали привілеї від московського царя, називали себе дворянами (те саме, що шляхтич), приймали московську мову, вважали собі за честь, як їх або їхних дїтий принято в царську службу, щоб після нового строю правити старою гетьманщиною, як провінцією.

Мало було таких осьвічених людий на Українї, які би тримали ся народа і не називали хахлами селян і козацьких потомків повернених у мужиків. Їх москов-

ський уряд карав, або мусіли вони присісти і свої симпатиї до давної України висказувати нишком. А нарід лишив ся сам, понижений чужим ворогом і своїми перевертнями, ограблений. Лишив ся темний, без осьвічених людий, без землї і в кріпацтві.

4. Провідні думки в Шевченкових творах.

Серед таких невідрадних відносин Шевченко виріс. Коли прийшов до пізнаня, його серце не могло не кровавити ся. У того, хто чулим серцем оглядає руїну власного народа, поневоленого в чужім ярмі, мусить накипіти проти ворога і ката вітчини. Разом з тим будить ся туга за минулим, бо колись прецї було ліпше, було краще. Такою тугою навіяні Шевченкові поеми: Іван Підкова, Тарасова ніч, елєгія в честь Основяненка, Гамалія, Невольник, Думи мої і богато инших.

В тих творах виведені симпатичні і з артистичного боку прекрасні картини з козацької старовини. Далеко від рідного краю, згадка степів і могил підсувала поетови такі напів романтичні образи козацької бувальщини.

Але Шевченко винїс із дому ще й инші спомини про минувшину, а власне дїдові оповіданя про Гайдамаків. Вони сильно його вразили, Тарас носив їх під серцем. А то не були вже такі мирні, настроєві картини, що ворушили тугу — в них плила кров, вони жахом переймали. В Гайдамаках поет не вдоволяє ся плятонїчними симпатиями до старини, але виводить драму перед наші очи, описує різнї, пожоги і руїни. Його симпатия очивидно по сторонї Гайдамаків, які встали за сьвяту правду. А щоб їх дїла виправдати, він показує страшні знущаня польських панів і жидів над українськими селянами і релїгійний утиск: пани заводили панщину, Єзуїти насилували свободу віри. Отсе перші вороги України, вони принесли релїгійний і соціяльний гнет і „рай запалили". Перші вони поносять вину, що в боротьбі проти утиску втратила Україна найбільший скарб: волю, державну самостійність.

В козацько-польських війнах ослабла Україна і шукала опори у иншого сусіда, ослабла і Польща тай втратила сей скарб, який намагала ся відібрати Україні — волю! Шевченко представив се у таких словах: „Польща впала, тай нас задавила". А до того гетьмана, що гірко помиляючись, визволив Україну спід слабосилої Польщі тай піддав її сильній Москві, вкладає Тарас неньці Україні такі слова:

„Ой Богдане, Богданочку,
Як би була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала".

Бо хоч царі і присягали лишити волю Україні, то прийшов „той Перший, що розпинав Україну", а „Вторая доконала вдову сиротину". Цар Петро І Великий і цариця Катерина ІІ зломали автономію України. Вони зломали її політичну силу (військо, уряд і закони) а панам московським і старшині козацькій дали дозвіл завести панщину на місце давної свободи.

Длятого то поет не міг Хмельницькому дарувати його нерозумного вчинку. Не один раз і не два згадав його, а все з тим самим жалем. В „Великім льоху" нпр. оповідає поет про дівчину, яка вповні з водою перейшла Богданови дорогу тоді, як їхав у Переяслав цареви присягати. Тою водою вона себе, рідню і собак потроїла і ще вмерти не може.

І завели московські царі свій лад на Україні:

„Он глянь — у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію — в військо оддають,
Бо його бач, трохи... А онде під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне".

Так виглядає рай заведений царями на Україні. В абсолютній державі, без конституції царі винні всім

безпорядкам, усім утискам у державі. І як нема другого поета, щоб так безмежно, як Шевченко, любив свою вітчину і тужив за нею, так і нема у всесьвітній літературі другого поета, щоб так сильно і рішучо, як він, запротестував проти царської власти, щоб такі обжалуваня кинув перед царський престіл. Ладом старозавітних пророків кидає на них Шевченко громи у Снї, в Неофітах, у Кавказї і ин. Бо Шевченко бачив і чужі кривди, не самої тільки України. В оборонї Черкисів, яких Росия почала кувати в кайдани, так як Україну, написав він одну з найкрасших своїх поем „Кавказ".

Шевченкови мало було на ворога лютувати. Він шукав дійсних причин недолї і найшов їх також у нас тай у наших батьків. Він дочитав ся в істориї, що козацька старшина, подібно як шляхта в усїх краях, піклувала ся тільки своїм добром, а не добром цїлого народа, тай каже про них:

„...Ваші славні Брути[1])
Раби, піднїжки, грязь Москви,
Варшавське сьмітє!..."

Коли московські царі руйнували Україну, то

„...ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби,
Нїмії, подлії раби..."

А про тих, що гнуть ся під московський кнут каже поет:

„Як би то, думаю, як би
Не похиляли ся раби,
То не стоялоб над Невою[2])
Отсих осквернених палат".

Але їх і тих перевертнїв, що помагають Москалеви з матери (України) полатану сорочку здіймати, накликує поет в „Посланію": Схаменіть ся, будьте люди, бо лихо вам буде!

---

[1]) Брут, римський лицар, принїс жертву для добра римської републїки.

[2]) Царські палати побудовані в Петербурзї над рікою Невою.

Малюнок до Шевченкової поезії „Вечір".

Він каже обіймити найменшого брата, то-б-то прихилити ся до простого народу. Той менший брат, той нарід, то Україна, а любов до нього, то любов України.

Любов то скарб великий у чоловіка, любити і прощати треба кождому, щоб запанувала правда на землї. Любов, правда і воля, то найвисші ідеали для правдивого чоловіка. Коли ті ідеали будуть ясніти землякам, то верне на Україну „братерськая наша воля без хлопа і без пана", тоді

„..на оновленій землї
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люди на землї".

Поет вірив, що „буде правда на землї". „Повинна буть, бо сонце стане і осквернену землю запалить". Тільки з тою вірою в серцю накликав поет своїх земляків:

„Боріте ся, поборете,
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля.
І правда сьвятая!"

Тільки та глубока віра додала йому гарту і сили витерпіти муки на засланю. Тільки з тою вірою кріпкою і з безграничною любовю вітчини в серцю співав поет:

„Менї однаково, чи буду
Я жив в Українї, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині
— — — — — —
Та не однаково менї,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково менї!"

Окрім Кобзаря написав Шевченко прозою драму Назар Стодоля, кілька повістий, Записки в неволї і уложив Буквар.

5. Як розвивав ся Шевченків сьвітогляд.

В ту пору, коли Шевченко писав перші свої друковані твори (1838 р.), панував іще в европейських літературах т. зв. романтичний напрям. А той напрям прийшов тоді, як пережив ся клясичний.

Клясичні поети писали про богів і то лиш про грецьких та римських і про війни та лицарів. У ту пору селянина та ремісника ніхто не вважав чоловіком і ніхто не брав би їх у літературу, хиба на сьміх. І мови їх стидали ся, писали латинською, а от у нас церковно-славянською (подібною до тої мови, в якій читають євангеліє). Алеж годі з мертвого довго черпати, тому клясичні боги навкучили ся і нїмецький поет Кльопшток пробував їх заступити християнським. Незадовго революция французька і війни французького цїсаря Наполєона повалили повагу царів і шляхти і промостили дорогу низшим верствам. Тодї зрозуміли нїмецький учений Гердер і шотляндський поет Бурнс (чит. Барнс), що не слїд поетам блукати по Греції, по Римі, а радше треба шукати живих жерел у свого власного народа. Почали приглядати ся до його житя. пізнавати його звичаї і віруваня, записувати його казки і пісні (т. зв. устну словесність). У Французів була та словесність зложена у старій романській мові і з того пішла у них назва романтичний напрям літератури. Ся назва приняла ся і для таких літератур, як славянські, хоч вони не сягали до романської устної словесности, але до своєї власної. Романтики шукали у простонародя не самих тільки тем (про що писати) але і форми (як писати). І Шевченко в перших своїх творах (балядах) розказує, як дівчина йде по чари до бабусї, як її русалки залоскотали (Причинна), а друга дівчина замінила ся в тополю (Тополя), то знов, як рибалка і втоплена зависною, недоброю матірю дівчина випливають до місяця на беріг глибокого ставку. Рибалка її цїлує, вона коси чеше (Утоплена).

Романтики радо звертали ся до минувшини. Зрештою Шевченко не мало наслухав ся про українську минувшину, бо в його часах історична традиция,

не була ще приголомшена московським урядом. Ще по скринях лежали старі козацькі жупани, в сьвітлицях висіла збруя, а слава кровавих справ жила в памяти сучасних. Від романтиків навчив ся Тарас бачити в минулім усе добре і гарне. Тому він у ранних своїх історичних творах ідеалізує гетьманщину і козацтво, бачить у них всьо найкраще, не знає їх недостач і хиб тай жалує, чому вже нема того ладу, чому він не верне ся. До тих романтизмом надиханих історичних поем належать: Іван Підкова, Тарасова ніч, Гамалія, а також Гайдамаки.

Але Шевченко не дуже підпадав під вплив романтиків. Уже рано почав він дивити ся на сьвіт своїми власними очима, по свому. Русалок, топельників і чарів він же не міг бачити, а за те бачив, як неповинно терплять люди од всякого горя. Він передчасно виступив з родини, чи радше сімя їх розбила ся так скоро через смерть батька-матери, і від тоді тужив Тарас за погодою й радощами семейного житя. Тому він звернув увагу на недолю дівчини, якій злий чоловік перешкодить війти в родину і зазнати материнських радощів. Покривджену, зведену дівчину і матір покритку Шевченко малює з того часу часто а все спочуває їм, клонить ся перед ними. Особливо в двох поемах оспівує поет долю зведеної дівчини: в Катерині і в Наймичці.

Обидві сї поеми писані без непотрібної фантазиї та видумок про русалки і про чари. Вони взяті з дійсного житя: люди, які там змальовані — правдиві, цілком подібні до тих, яких бачимо коло себе. Також події в тих поемах описані з такою житєвою правдою, як би були цілком правдиві і можна в них повірити. Тому кажемо, що сї поеми реалїстичні. Той напрям у літературі і в малярстві, який старає ся цілком правдиво представляти природу і людське житє, називає ся реалїстичний. Він поборов давнїйший романтизм. А хоч по нім прийшли новійші напрями, то все таки реалїзм і до нині держить ся.

У Шевченка в першій таки добі його поетичної творчости, поки він виїхав на Вкраїну (1845 р.) вже

силько проявляв ся реалїстичний напрям побіч романтизму. І то не тільки у тих творах, де він говорить про родину, про сільське, щоденне житє, але й тоді, як говорив про історию України. Його вразило, що над

Шевченкова калина в Кирилівці, під якою поет складав свої поезиї.

Україною, над численним народом з кровавою минувшиною панує ворог. Він дошукав ся причин тому. Побачив вину ворога і нашу. Отже в „Розритій могилі" з сумом замічає, що перевертні помагають матїр (Украї-

їну) катувати; в „Снї“ показує тих землячків-урядників, що на царській службі стидають ся й вирікають ся свого і піддержують своєю працею вороже правлїнє. А в „Чигиринї“ з сумом каже, що гетьман може ще спати, не час йому ще вставати. Перше мусить Шевченко зорати переліг, засіяти сльози-слова. З того зійдуть ножі обоюдні, які розпанахають гниле серце земляків, наллють в него живої козацької крови.

Шевченко прожив чимало років у Петербурзї, в столицї Росиї. Там і зосереджувало ся духове житє просторої імперії. Як не як, а пробували там і чужинцї і такі Росияни, що побули за границею, доочно бачили, який посїв зійшов по французькій революції в західних европейських краях. Се і були часи революційного походу. В ріжних краях прокидали ся розрухи, горожани виборювали собі конституційні права, а на самім уже кінцї дійшов той рух і до Австриї в 1848 р.

Нема сумнїву, що Шевченко в Петербурзї набрав ся лїберальних (свободолюбних) думок, до яких уже мав наклін.

На Вкраїнї попав Шевченко в такі кружки, які лиш помогли йому укріпити і поглубити свободолюбні його думки. Кирило-Методиївські братчики заходили ся коло виробленя програми для осьвітної і політичної працї. Тіж поміщики, яких пізнав Шевченко в полтавській і чернигівській губернії, шукали розради в чарцї і забаві, але се були людцї, які не могли погодити ся з тодїшним правительством і взяти участь у правлїню, були то люди із свободолюбними думками.

Ось так і при власній іще працї Шевченко поширив свій сьвітогляд, виробив собі певні політичні думки і придбав собі вселюдські, високі ідеали. Він зрозумів тепер, що ріжні прояви злого й недолї, от як кріпацтво і кривда низших верств від уряду, се звязане з хибним строєм держави. Поки буде панувати теперішний порядок, в якім селяни поневолені кріпацтвом, а горожани не мають свободи особи, слова, зборів — доти добра не буде. І всею силою огненного слова він ударив на підстави самого ладу, на кріпацтво й на самоволю царів й царських слуг. Твори з другої доби

Шевченкової творчости показують, що він розумів уже причини, через які зле діяло ся на Вкраїні. Він і накликав земляків, щоб з неправдою бороли ся.

„...На те й лихо,
Щоб з тим лихом битись..."

Люта царська кара, засланє перекинуло Шевченка далеко. Не мав він змоги в купі з другими сьвітлими людьми поступити ще далї, осягнути висший степень у розвою й образованю. Всю духову силу зужив поет на те, щоб остояти ся в раз набутих думках. І справді, вернув він незломаний. Він тільки поглубив свої думки. Ані любови до України, ані вселюдським ідеям не показав ся невірним. Він зберіг той скарб до смерти.

6. Що Шевченко зробив.

Хоч досї не було більшого українського поета від Шевченка, то далеко ще не в самих тільки творах вся його заслуга. Треба розглянути, кілько він заважив у нашім народнім відродженю. І справді, треба сказати: відродженю, бо в перших десятках 19. віку ми були наче мертві. Отже відомо (з 3. уступу), що по зруйнованю Сїчи цариця намість давного гетманського строю державного завела московські порядки в утворених з України губерніях: Київській, Чернигівській і Новгород-Сїверській. Українцї глядїли на се мовчки. Інтелїгенция почала ще забігати ласки у нового правління. А хоч і був гурток невдоволених, то вони таїли ся, вислали тільки депутата Капниста до пруського міністра змовити ся, що Українцї зроблять повстанє. Заносило ся на війну між Росиєю а Прусом 1791 р., але до неї не прийшло, а навіть пруський міністер не дав Капнистови ясної відповіди, так що на Вкраїні не зроблено й нїяких приготовлень до оружного повстаня.

Девятнацятий вік застав у нас повну мертвоту. Український нарід був розділений на два табори. Люд говорив по українськи і співав пісні про минулі часи. Інтелїгенция була то сполячена то зможовщена, а хоч і знала, що вона а Москалї і Поляки не одно, то не

могла і не хотіла також і до народу прихилити ся. Вона дивила ся на нарід, як на щось низшого, на дику масу, котра буде загибати. От для прикладу: Павловський написав українську граматику і поясняє, що він вважає українську мову ні мертим, ні живим нарічєм, але вимираючим, тому й написав він граматику, аби лишив ся якийсь слід українскої мови.

Тимчасом розширений з західної Европи романтизм навертав до устної словесности. А що про скарб

Дуб в Звенигороді на Україні, під яким любив пересиджувати Шевченко.

народних українських пісень і чужі (Цертелєв) висказували ся з великим признанєм, тим робом збудив романтизм пошану для простонародя. Під впливом етнографічних студий (дослідів над народом: його звичаями, мовою, ношею) витворив ся живійший рух, ніж за час наполєонських війн, коли гноблені Францією народи

підняли оклик: право народів на самостійне житє. Памяткою тих часів лишила ся Енейда Котляревського видана полтавським гуртком. З кружка етнографів зібраного коло харківського університету вийшов і найталановитший тодї повістяр Квітка. Але усї ті письменники і полтавського і харківського кружка полїтично були наскрізь байдужі, так наче ми і не мали нїякої минувшини, нїби наші прадїди родили ся в ярмі, так як ми. Лице лупає ся від сорому, коли читаєш Квітчине „Добре роби, добре буде". Ще не забули ся злочини московських царів на Українї, ще народні пісні про се гомоніли, а вже Квітка величає царя за здумані добродїйства, каже мужикам припадати до колїн губернатора, медалю від царя представляє як найвисше добро і щастє людий, а повість свою кінчить молитвою за царя.

А кріпацький син Шевченко инше мав славословіє для московських царів:

„...Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям
І нашим батюшкам царям!"

Він перший пригадав землякам, що ми славних дїдів внуки. Він перший звернув ся до козацької і гайдамацької минувшини. Хоч бачив помилки в нашій історії, то шанував у нїй боротьбу за волю і право народнє.

Шевченко перший наш поет, у котрого є полїтична думка. Він перший відважив ся поставити наше право на державну самостійність. А хоч славянофільські полїтичні думки, яких слїд бачимо в Шевченкових поезиях, не здїйснили ся, то і не пропали марно.

Полїтичні права українського народа були зачеплені Шевченковими творами і вже з круга думок Українців не зійшли; тим більше, що дрібну частину українського народа під австрийським цїсарством покликали недалекі події історичні до конституцийного житя.

Шевченко вийшов з народа і не тільки володів усїми скарбами його мови й поезиї, не тільки л ю б и в мужика, але й упімнув ся за його право. Ті, що перед ним писали, Котляревський, Гулак, Квітка, то були дїдичі

й високі урядники. Вони знали мужицьку одежу і мову, але не знали його горя і душі. Шевченко на власній шкурі виніс усі хлопські злидні, тому він умів сказати про вдовині сльози і про панщину.

Він сказав, що народ наш брат, хоч і менший, казав обіймити його, бо родина то єдність. Він перший се сказав. Отже він продовжував роботу київських князів. Вони перли до того, щоб племена споїти і злити в один нарід, а Шевченко накликав нас до того, щоб ми пізнали, що тільки інтеліґенция і нарід разом становлять той організм, який живе, росте і розвиває ся, має будучність. Перед Шевченком приймали поети тільки мову від мужика, а Шевченко приняв мужика самого. Тим він дав нам підставу до житя.

Дуб Шевченка в Качанівці на Україні. Під дубом Шевченкові приятелі Г. Честохівський і старенький Кречмер.

Дав крім того високі вселюдські кличі любови, правди і волі. А коли ми так самі перед собою стоїмо ясно, то нам байдуже, які там питаня ставлять собі сусїди. До Шевченка вони питали ся, чи слід Українцям приймати в літературу якийсь новий язик, коли можна писати росийською мовою. Виступ Шевченка

не був відповідю на сей запит, він його просто перечеркнув.

З Шевченка вийшло т. зв. відродженє шістьдесятих років з правдивими, европейськими гадками. Шевченко дав нам підвалини нинїшного нашого сьвітогляду, який ми відповідно з вимогами часу доповнили.

А коли згадаємо, в яких житєвих умовах працював Шевченко, бо в таких умовах, що й люди твердого характеру вирекли би ся своїх ідеалів — одно лиш можемо сказати: Щоб кождий з нас міг гідно сьвяткувати соті народини того найбільшого Українця! Того, що в Заповітї казав:

„Поховайте, та вставайте,
Кайдани порвіте!..“

Будьмо гідні великого, безсмертного Тараса з Його чоловіколюбними ідеями, з Його пожертвованєм для вітчини.

ЗМІСТ:

1. Кобзар: Шевченко правдивий народний пост 1
2. Характеристика Шевченкової творчости 4
3. Для зрозуміння історичних творів Шевченка 6
4. Провідні думки в Шевченкових творах 10
5. Як розвивав ся Шевченків съвітогляд 15
6. Що Шевченко зробив 19

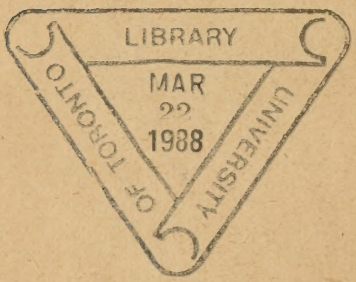

„Просьвітні листки".

Ч. 10. Зміст: Яр. В—ий: Марія Марковичка (з портрет.) — М. Вовчок: Два сини. — М. Комар: Запорожські землі. — Зимовник Запорожця (ілюстр.).

Ч. 11. Зміст: Яр. В—ий: Приятель Русинів. — Б. Бернзон (портрет).— Др. М. Кордуба: Хто ми?

Ч. 13. Зміст: Управа винограду. Написали А. Куровський і В. Табо, учителі школи огородничої в Тарнові. (З 17 рисунками).

Ч. 14—15. Зміст: Князь Ярослав Мудрий (ілюстр.). — М. Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого. — А. Бравнер: Тирса — Домовина Яр. Мудрого (ілюстр.) — Григорій Кузьма: Про новий закон будівельний і огнетревале покриване дахів. — С. Руданський: Добре торгувалось. — Др. Зентер: Про права. (Ціна 10 сот.).

Ч. 20. Зміст: Порадник податковий. Дванайцять літ вільних від податку домового. Проволока в справі податків. Відписане податків задля убожества. Чого не вільно фантувати за податки? Увільнене від податку заробкового. Говоріть і пишіть по руськи. Чого зажадали руські посли в віденськім парляменті в справах податків і належитостий.

Ч. 21. Зміст: Військові приписи. Військові реклямації. Відшкодованя для родин резервістів. Військові урльопи на час жнив. Полекші для заморських еміґрантів, обовязаних до військової служби. Амнестия для військових дезертерів. Платня за підводи.

Ч. 22. Зміст: О праві зборів. Комісар. Інструкция. Розвязане зборів. Власть. Средства правні. Кара. Завішене закона. Взірці подань.

Ч. 23—24. Зміст: Про злодія у селі Гаївниці, оповіданє П. Куліша. — Козак-нетяга, за Мордовцем переклав Г. Х. (з ілюстр.).

Ч. 25. Зміст: С. Т.: Полтавська битва (1709 р.) (з ілюстр.). — Притча про двох сусідів, що мали одно імя.

Ч. 26. Зміст: Г. Х.: Київ (з ілюстрациями) Ціна 20 сот.

Ч. 27. Зміст: Роки жури. (Спомини матери). С. А. Савінкова. Переклав з російського Г. Хоткевич. Ціна 20 сот.

Ч. 29. Зміст: Микола Гоголь. (З нагоди столітніх роковин його уродин) Зачароване місце, билиця, розказана дячком з українського села, записав Микола Гоголь. — Ілюстрация: Микола Гоголь.

Ч. 30. Зміст: Білоруси, написав Іван Крипякевич.

Ч. 31. Зміст: Др Зенон Кузеля: Як закладати і провадити народні бібліотеки по селах.

Ч. 32. Зміст: Е. О. і П. Г.: Порадник ветеринарийний
Домашна аптика. — Новий закон про зарази худоби.

Ч. 33. Зміст: Др. Іван Брик: Столітє уродин Маркіяна Шашкевича.

Ч. 34. Зміст: Др. Ярослав Грушкевич, лїкар-окуліст в Станиславові: Про трахому.

Ч. 35. Зміст: Григорий Зацерковний: В справі еквівалятової належитости.

Ч. 36. Герб України. (10 ілюстраций). Ціна 10 сот.

Ч. 37. Д. Лукіянович: Прожите Т. Шевченка, друк 25000 пр. Ціна 10 с.

Ч. 38. Д. Лукіянович: Про Шевченкові твори, друк. 25000 пр. Ц. 10 с.

Хто замовляє всї випуски, мусить прислати до **Канцелярії Тов-а „Просьвіта" у Львові Ринок ч. 10.** — належитість за листки і 20 сот. на почту.